

Türkmen Kardeşlik Ocağı

kardeşlik

Kültür Edebiyat ve Sanat Dergisi
Sayı : 327 - 328 - 329
Ocak - Şubat - Mart 2017

Mayıs 1961 yılında yayın hayatına
başlayan bu dergi
Türk Dünyası
Edebiyat Dergileri üyesidir

TKO Adına imtiyaz sahibi
ve

Genel Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Necdet Yaşar BAYATLI

Genel Yayın Yönetmen Yardımcısı
Dr. Sabah Abdullah KERKÜKLÜ

Yazı İşleri Kurulu
Habib HÜRMÜZLÜ
Vahideddin BAHAEDDİN
Dr. Ali Hüseyin MÜFTÜ
Dr. Ahmet Ferman ÇELEBİ
Adnan Ahmet GAİP

Temsilciler

Gülşen CELAL Bağdat
Felah YAZAROĞLU Kerkük
Adnan ASAFOĞLU Tuzhurnatı
Dilşat TERZİ Erbil

Dergi , Irak Gazeteciler
Sendikası Üyesidir
Üyelik Numarası : 1510

E-mail :
kardeslikdergisi@gmail.com

Tasarım
Hüseyin Lütfi Avni

İçindekiler

- * Birkaç Söz 2
- * Teleüt Türklerinin İlginç Adetleri
Dr. Shurubu KAYHAN 5
- * Irak Türkmen Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kadının
Güzellik Kavramı ve Vasfı Üzerine Bir İnceleme
Doç. Dr. Necdet Yaşar BAYATLI 6
- * Dava Şairi Mahmut Nedim'in Nazlı Yurt Eserine
Toplu Bir Bakış
Prof. Dr. Mehmet Ömer KAZANCI 14
- * Nahçıvan Örnekleri ile Halk İnanmaları-Mitoloji-
Sufizm Bağlamında Cinli/Yılanlı Kaleler
Dr. Yaşar KALAFAT 20
- * Mavi Bayrak Türküsü (Şiir)
Mehmet Ömer KAZANCI 24
- * O Akşam . Ayrılık Öyküsünün Tablosu
Münevver MOLLA HASSUN 25
- * Soru: Şehitlerimiz İçin Ne Yaptın?
Cevap: İstiklal Marşı'mızı Okudum
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN 26
- * Bizim Kerkük (Şiir) Safiye BAYRAKTAR 29
- * Dertli Köprü (Şiir) Sadun Nurettin KÖPRÜLÜ 29
- * Şeytanat" ve Türk Dünyasında Birlik"
Prof. Dr. Fatma AÇIK 30
- * Doştunu Satma Casım BABAOĞLU 39
- * Sözlüklerimiz "TÜRKMEN", "OĞUZ" ve "YÖRÜK"
Adları Önder SAATÇI 40
- * Irak Türkmen Müziği Üzerine
Dr. Şemsettin KÜZECİ 44

Sözlüklerimiz “TÜRKMEN”, “OĞUZ” ve “YÖRÜK” Adları

Bugünkü Türkmenistan topraklarında, Irak'ta ve Anadolu'da yerleşmiş, Oğuz soyundan gelen Müslüman Türk topluluklarına topluca “Türkmen” denir. Türkmen adının kökeni hakkında, bugüne kadar pek çok görüş ortaya konmuştur. Ancak bunlardan, “Türk” kelimesine -man/-men ekinin getirildiği görüşü bugün için en fazla rağbet görendir. Bu kelimedeki -man/-men eki eklendiği kelimeye üstünlük, büyüklük, fazlalık anlamları katar: kocaman, toraman, küçümen, şişman, karaman, delişmen,... Bu görüşün sahibi J. Denny olup diğer pek çok bilim adamı da bu görüşe itibar etmiştir. Ama “Türkmen” adının, henüz tam manasıyla aydınlatılmadığını söyleyen bilim adamları da vardır.¹ Biz bu yazımızda “Türkmen” adının kökeni üzerinde durmayıp sözlüklerimizde hangi anlamlarıyla kaydedildiğine dikkat çekecek ve sözlükler arasındaki farklı tanımları ve kelimenin zamanla kazanmış olduğu anlamlarının sözlüklere ne derece yansıyor yansımadığına ışık tutmaya çalışacağız. Ayrıca “Türkmen” adıyla yakından ilgili olan, aynı kavram alanı içindeki “Oğuz” ve “Yörük” adlarına da değinecek ve bütün bu kavramlar arasındaki anlam ilişkilerini sözlükçülük bakımından incelemeye çalışacağız.

Öncelikle, bazı sözlüklerimizde “Türkmen” adının ne şekilde tanımlandığını göstermeye çalışalım:

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük:

Türkmen:

1. Türkmenistan Cumhuriyeti'nde ve Irak'ta yaşayan Türk soyundan bir halk ve bu halktan olan kimse
2. Yörük

Doğan Büyük Türkçe Sözlük:

Türkman: bk. Türkmen

Türkmen:

1. Oğuzların bir kolu
2. Bu koldan olan
3. Konar göçer Türk
4. Tam göçebe olmayan, fakat mevsiminde yaylaya veya yazıya çıkan
5. Türkmenistan ahalisinden olan

Ötüken Türkçe Sözlük:

Türkman: >> Türkmen

Türkmen: Türkmenistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Türklerin Oğuz boyundan bir halk ve bu halktan olan kimse.

türkmen: Çok kuvvetli

Önder SAATÇI

¹ Ahmet Buran- Ercan Alkaya, Çağdaş Türk Lehçeleri, Akçağ Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2013, s. 107 - 108.(-man/ -men eki eklendiği kelimeye küçültme ve benzerlik anlamları da katar. Bkz. Kemal Eraslan, Eski Uygur Türkçesi Grameri, TDK Yayınları, Ankara 2012, s.100.).

Misalli Büyük Türkçe Sözlük:

Türkman: Türkmen kelimesinin eski metinlerde rastlanan asıl şekli

Türkmen: Oğuz Türklerinin bir kolu ve bu koldan olan kimse

Dil Derneği Türkçe Sözlük:

Türkmen:

1. Oğuz Türklerinden bir boy ya da bu boydan olan kimse

2. Türkmenlerle ilgili olan şey

Sözlüklerimizdeki bu tanımları sıraladıktan sonra görülüyor ki TDK Türkçe Sözlük dışındaki bütün sözlükler Türkmenlerin Oğuzlarla ilgili olduğunu bildiriyor. Ancak “Oğuz” kavramı bu tanımlarda biraz bulanık. Zira Oğuzlar, Karluklar ve Kıpçaklarla beraber üç büyük Türk topluluğundan biridir ve Oğuzlar 24 ayrı boy hâlinde yaşayarak bugüne gelmişlerdir. Bu boylardan bazıları şunlardır: Kayı, Avşar, Bayat, Kınık, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Yazır,... Buna göre Ötüken Türkçe Sözlük’te geçen “Oğuz boyundan bir halk” ibaresi kusurludur. Dil Derneği Türkçe Sözlük’teki “Oğuz Türklerinden bir boy” ifadesi de aynı kusuru taşımaktadır. Zira, 24 Oğuz boyu içinde “Oğuz” veya “Türkmen” adını taşıyan herhangi bir boy yoktur. Ancak, Türkmenlerin içinde Oğuz boylarından birçoğunun mensupları vardır. Doğan Büyük Türkçe Sözlük’te yer alan “Oğuzların bir kolu” ibaresi ise biraz muğlaktır. Eğer burada sözü edilen “kol”, “boy” anlamına geliyorsa o zaman aynı kusur bu sözlük için de geçerlidir.

İncelediğimiz sözlüklerde “Yörük” adı ise şöylece tanımlanmıştır:

TDK Türkçe Sözlük: Hayvancılıkla geçinen, genellikle Toroslarda yaşayan göçebe Türk oymağı, Türkmen.

Doğan Büyük Türkçe Sözlük: “yürük”maddesinde aşağıdaki tanımlar verilmiştir.

1. Yügrük

2. Göçebe Türkmenlere verilen ad.

3. Osmanlıların Rumeli’ye yerleştirdiği ve savaşlarda geri hizmetleri için istihdam ettiği tımarlı asker.

4. Çabuk, hızlı tempo, presto

Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Anadolu’da hayvancılıkla geçinen konar göçer halk, çadırda oturan göçebe Türkmen boyu.

Dil Derneği Türkçe Sözlük: Hayvancılıkla geçinen, göçebe Türkmenboyu, ve bu boydan olan kimse.

Ötüken Türkçe Sözlük:

1. Anadolu ve Rumeli’de yerleşik hayata geçmiş olan ve Manav adı verilen Türkmenlerden ayırmak için göçebe Türklere on dördüncü yüzyıldan itibaren verilen ad.

2. (Tamlayan olarak) Yörüklerle ilgili olan, Yörüklere özgü olan.

3. İmparatorluk döneminde yeniçerilere katılan yaya askerlere verilen ad.

Görüldüğü üzere, sözlükler arasında “Yörük” tanımında büyük bir benzerlik vardır. Sözlüklerin hepsinde “Yörük”lerin göçebeliği belirgin bir özellik olarak belirtilmiştir. Yalnız, tanımlardaki bazı ayrıntılar da dikkat çekicidir. Mesela, TDK’nin sözlüğü “Yörük”ü tanımlamakla yetinmemiş, bu kelimenin “Türkmen” ile eş anlamlı olarak kullanıldığını da belirtmiştir. Oysa diğer sözlüklerde bu yol tutulmamıştır. İki adın birbirinin karşılığı olduğu diğer sözlüklerde de verilmelidir.

Ötüken Türkçe Sözlük’te ise “Yörük”, yerleşik Türkmenler anlamına geldiği belirtilen “Manav” adının zıddı olması bakımından tanımlanmıştır. Bu tanımlama biçiminin yerinde olduğu söylenemez. Zira, “manav” adı Dil Derneği Türkçe Sözlük’e göre “Yaşadığı yerin yerlisi olmayıp başka yerden gelen, göçmen.”; TDK Türkçe Sözlük’e göre “Yerli halk”, Doğan Büyük Türkçe Sözlük’e göre “Yerli olan, Muhacir olmayan” anlamlarındadır. Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te ise “manav” “1. Dükkânında meyve ve sebze satan kimse 2. Meyve ve sebze satılan

dükkân”tanımlarıyla verilmiştir.Kaldı ki Ötüken Türkçe Sözlük’ün“manav 1” maddesinin 7. sıradaki tanımında bu adın ağızlarda “Yörük” anlamına da geldiği kaydedilmiştir. Anlaşıyor ki “manav” adı yazı dilinde ve ağızlarda aynı anlamlarla kullanılmamaktadır. Üstelik bu kavram daha ziyade mahallî bir kavramdır.² Bu sebeple “Yörük”ün“manav” kavramına göre tanımlanması uygun değildir.

İncelediğimiz sözlüklerden Doğan Büyük Türkçe Sözlük ve Ötüken Türkçe Sözlük diğerlerine göre “Yörük”ü daha kapsamlı tanımlamışlardır. Diğer sözlüklerde bu madde tek satırlık bir tanımla verilirken söz konusu sözlüklerden birincisinde dört, diğerinde üç anlam verilmiştir. Bu iki sözlüğün her birinin 3. sırada verdiği Osmanlı tarihindeki anlamı diğer sözlükler görmezden gelmiştir. Sözlükler bir kelimenin dünden bugüne kazanmış olduğu bütün anlamları içermelidir. Sözlüklerde bir kelimenin, “eski” kaydıyla madde başı yapıp başka bir kelimenin tarihteki anlamına yer verilmemesi çelişkidir.

Doğan Büyük Türkçe Sözlük’te dikkati çeken bir husus da diğer sözlüklerde madde başında büyük harfle yazılan “Yörük” kelimesinin küçük harfle yazılmasıdır. Üstelik, kendisine gönderilen “Yörük” kelimesi gönderme yapılırken büyük harfle başlatılmasına rağmen madde başında küçük harfle yazılmıştır. Aynı sözlükte “Abaza, Çingene, Tahtacı,” gibi çeşitli topluluk adları büyük harfle başlarken “yörük” maddesinin küçük harfle başlaması çelişkidir. Sözlüklerin imla bakımından da bir tutarlılık arz etmesi beklenir.

TDK Türkçe Sözlük“Türkmen” maddesini coğrafi bir yaklaşımla tanımlamıştır. Bu sözlüğe göre “Türkmen”ler Türkmenistan ve Irak’ta yaşamaktadırlar. Oysa aynı sözlük “Yörük”ü tanımlarken “Toroslarda yaşayan göçebe Türk oymağı, Türkmen” ibaresini kullanmıştır. Bu tanımda geçen “Toroslar” Türkiye sınırları içinde olduğuna göre ve “Yörük”ler “Türkmen” diye de anıldığına göre, TDK Türkçe Sözlük’ün “Türkmen” tanımında Türkiye’nin de bulunması gerekli değil midir? Benzer kusur Ötüken Türkçe Sözlük’te ve Doğan Büyük Türkçe Sözlük’te de var. Bunlardan Ötüken sözlüğünde Türkmenlerin yalnızca Türkmenistan’da yaşadıklarından söz edilmiş, Irak ve Türkiye’den bahsedilmemiş; Doğan sözlüğünde de yalnızca Türkmenistan ahalisine “Türkmen” dendiği kaydedilmiş, Irak Türklerinin de bu adla anıldığından bahsedilmemiş.³

İncelediğimiz sözlükler içinde Dil Derneği Türkçe Sözlük’te gözlediğimiz ve ikinci anlam olarak verilen “Türkmenlerle ilgili olan şey: Türkmen edebiyatı” tanımı da diğer sözlüklerde bulunmamaktadır. Benzer bir tutumu Ötüken Türkçe Sözlük’te “Yörük” maddesinin tanımında görmekteyiz. Bu sözlükte de “Yörük”ün 2. sıradaki tanımında, “(Tamlayan olarak) Yörüklerle ilgili olan, Yörüklere özgü olan” ibaresi bulunmamaktadır. Diğer sözlüklerde ise “Yörük”ünbu anlamının verilmediğini görüyoruz. Bu durum diğer sözlükler için bir eksikliktir. Sözlüklerde, kelimenin dildeki bütün anlamlarının kaydedilmesi gereklidir.

Doğan Büyük Türkçe Sözlük’ün diğer sözlüklerden farkı “Türkmen” adını beş ayrı madde hâlinde tanımlamasıdır. Bu sözlükte şu iki tanım dikkat çekicidir:

3. Konar göçer Türk

4. Tam göçebe olmayan, fakat mevsiminde yaylaya veya yazıya çıkan

2 Derleme Sözlüğü’nde “manav III” adı şu yörelerden, aşağıdaki anlamlarla derlenmiştir:1. “Anadolulu” (Ceylan-Lüleburgaz-Kırklareli) 2. Oturduğu yerin yerlisi olmayı başka yerden gelen, göçmen (Akyazı-Sakarya, Serik- Antalya) 3. Yörük (Fındıklı-Gönen-Balıkesir) 4. Yerli halk (Kozluca-Keçiborlu-Isparta, Susurluk-Yeniköy-Balıkesir, Fili-Biga- Çanakkale, Pazarcık-Bozüyük-Bilecik, Bakırlı-Kandıra-Kocaeli, Osmaniye-Ilgın-Konya). Görüldüğü üzere, “manav” adı hem yerli hem göçmen anlamlarıyla Anadolu ağızlarında yaşamaktadır. Üstelik bu adın kullanıldığı alan daha çok Batı Anadolu sahasıdır. Bkz. Deleme Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 2009, C: IV, s. 3118.

3 Irak Türklerinin “Türkmen” adıyla anılmasının ardında siyasi sebepler de vardır. Nitekim, 1958’e kadar Irak’taki resmi belgelerde “Irak Türkleri” terimi kullanılmıştır. Bkz. Suphi Saatçi, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003, s. 15 - 17.

Bu sözlüğe göre, dilimizde hem tam göçebe hem de yarı göçebe Türk topluluklarına “Türkmen” denmektedir. Türklerin Orta Asya’dan göç ederken sürekli yer değiştirdikleri, Anadolu’ya yerleştikten sonra ise yazın yaylakta, kışın kışlakta oturmaları göz önüne alındığında bu iki ayrımın sözlükte yer almış olması kayda değerdir. Buna göre, 3. maddenin tarihteki Türkleri, 4. maddeninse yakın tarihlerdeki anladığına hükmedilebilir. Eğer bu iki maddedeki anlam ayrıntıları bizim anladığımız gibi ise o zaman Doğan Büyük Türkçe Sözlük’teki “yürük” maddesinin ikinci sıradaki tanımına “yarı göçebe” ibaresi de eklenmesi icap eder. Sözlüklerde eş anlamlı kelimelerin tanımlarında tutarlılık olmalıdır.

“Türkmen” adı dilimizde bir de “Türkman” şekliyle yaşamaktadır. Bu iki şekli bir arada barındıran üç sözlük var: Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Ötüken Türkçe Sözlük ve Doğan Büyük Türkçe Sözlük. Bunlardan Ötüken ve Doğan sözlükleri “Türkman”ı “Türkmen” maddesine göndermiş ve bu maddede herhangi bir tanım vermemiş, Misalli Büyük Türkçe Sözlük ise “Türkman” maddesini şöyle açıklamış:

“(Fars. Türkmān) Türkmen kelimesinin eski metinlerde rastlanan asıl şekli”

Bu tanımın başındaki parantezde yer alan “Fars.” kısaltması “Türkmān” adının gerçekte Farsça olduğunu mu, yoksa bu kavramın, “Türkmen”in Farsçadaki telaffuz şekli olduğunu mu anlatmaktadır? Bizce “Türkmān”, “Türkmen”in asıl şekli değildir. Zira sözlüklerde eş anlamlı kelimelerden yalnızca Türkçe olan tanımlanır, alıntı olana ise gönderme yapılır. Yukarıda anılan iki sözlükte (Ötüken ve Doğan) bu kurala uyulmuş, Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te ise bu kurala uyulmamıştır. Parantez içindeki “Fars.” kısaltmasından da şunu anlamalıyız: “Türkmen”, Farsçaya Türkçeden geçmiş; ancak ikinci hecedeki ince ünlüsü kalınlaşmış ve uzamıştır. Sonra bu hâliyle tekrar Türkçeye alınmıştır. Zaten, Türkçe Verintiler Sözlüğü’nde de “Türkmen” Farsçaya Türkçeden geçmiş bir kelime olarak gösterilmiştir.⁴

Sözlüklerimizde özel isim olarak madde başı yapılan “Türkmen” ve “Türkman” adlarının yanında, yalnızca Ötüken Türkçe Sözlük’te kaydedilmiş ve sıfat olarak kullanılan “türkmen” (çok güçlü) kelimesine rastlamaktayız. Sözlüğe göre kelimenin bu anlamı eski Türkçeye hastır. Bu sözlükteki anlamın eski Türkçeye ilişkili olduğu bilgisi doğrudur; ancak gerek Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde gerek Eski Türkçenin Grameri’nde “türkmen” şekline değil de “türk, türük” şekillerine rastlanmaktadır. Bu eserlerin ilkinde bu kelimelere “güç, kuvvet” anlamı verilmiş⁵, ikincisindeyse “türk” kudretli anlamıyla kaydedilmiştir.⁶ Eski Uygur Türkçesi metinlerinde de “türk” “güçlü, güzel” anlamlarıyla geçmektedir.⁷ Sevan Nişanyan Sözlüklerin Soyağacı eserinde bu anlamın (güçlü, kuvvetli) 8. yüzyıldan itibaren siyasi yaklaşımlarla kelimeye yüklendiğini bildiriyor. Ayrıca, 10. YY’dan sonra, “Türkmen”in, etnik bir ad olmaktan ziyade, siyasi bir terim olarak Oğuzlar ve Karlukları birlikte karşılamak için kullanıldığı da kaynaklarda bildirilmiştir.

Bütün bu karşılaştırmalı bilgileri gözler önüne serdikten sonra, diyebiliriz ki bugün için “Türkmen”, “Yörük” ve “Oğuz” adların kökenleriyle ilgili bilgilerde dilciler ve tarihçiler arasında epeyce bir ittifak sağlanmasına rağmen, sözlüklerimizde bu terimlerin anlamlandırılmasında yine de bazı sorunlar bulunmaktadır. Sözlüklerimizden tam anlamıyla yararlanabilmek için mutlaka birkaçına birden müracaat etmek gerekli olmaktadır. Ele aldığımız terimlerin sözlük hazırlayanlarca gözden geçirilmesinde ve tanımların mümkün oldukça birbirine yaklaştırılmasında ve belirttiğimiz eksiklerin tamamlanmasında fayda vardır.

4 Bkz. “türk” maddesi: Günay Karağaç, Türkçe Verintiler Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 2008, s. 869.

5 Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1993, s. 169.

6 A. M. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, (Çev.: Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara 1988, s. 303.

7 Kemal Eraslan, Eski Uygur Türkçesi Grameri, TDK Yayınları, Ankara 2012, s.614.